

PATVIRTINTA
Lietuvos Respublikos švietimo,
mokslo ir sporto ministro
2022 m. balandžio 19 d.
įsakymu Nr. V-585

**2022–2026 M. MOKSLINIŲ TYRIMŲ IR EKSPERIMENTINĖS PLĖTROS PROGRAMA
„LIETUVOS REGIONINIO KALBOS VARIANTIŠKUMO TYRIMŲ DISKURSAS:
OBJEKTO REVIZIJA, METODOLOGINĖS INOVACIJOS IR
GEOERDVINĖ REGIONINIŲ VARIANTŲ DINAMIKOS STEBĖSENA“**

1. 2022–2026 m. mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros programos „Lietuvos regioninio kalbos variantiškumo tyrimų diskursas: objekto revizija, metodologinės inovacijos ir geoerdvinė regioninių variantų dinamikos stebėseną“ (toliau – programa) vykdytojas – Lietuvių kalbos institutas (toliau – LKI).

2. Programos tikslas – kurti ir plėtoti tarpdalykį ir daugiadalykį Lietuvos regioninio variantiškumo tyrimų diskursą, grindžiamą šiuolaikinėmis teorinėmis ir metodologinėmis geolingvistikos ir sociolingvistikos priegomis, XXI a. vietinių kalbos (kalbų) variantų duomenimis ir lyginamaisiais regioninio variantiškumo paveldo duomenimis iš LKI tarmių archyvo ir kt. duomenynų išteklių. Šiuo tikslu apimami:

2.1. Teorinės tarmėtyros klausimai (pvz., kas yra šiuolaikinės tarmėtyros objektas, pirminė ir antrinė medžiaga tarmėtyros tyrimuose; kaip keičiasi tarmėtyros perspektyvos, integruojant metodologines inovacijas; kuo skiriasi tarmėtyros „pirmiau duomenys, paskui teorija“ ir tarmėtyros „nuo teorijos prie duomenų“ dalykinis turinys ir kt.).

2.2. Inovatyvių tarmėtyros metodologijų kūrimas, taikymas ir kritinė analizė.

2.3. Kalbos (kalbų) regioninio (horizontaliojo ir vertikaliojo) variantiškumo holistinė deskripcija, įtraukianti realiojo laiko, stebimojo laiko ir atminties laiko perspektyvas, taip užtikrinant tiek sinchroninės, tiek diachroninės lietuvių tarmėtyros naratyvą ir jo tęstinumą.

3. Programos uždaviniai įgyvendinami 3 priemonėmis.

3.1. Pirmosios priemonės *Sociogeolingvistinio diskurso Lietuvoje plėtotė* uždaviniai:

3.1.1. Toliau plėtoti daugianarį sociogeolingvistinį regioninių kalbos variantų tyrimų modelį, remiantis geoerdvinės kalbinių duomenų dimensijos, sociokultūrinių tinklų, lingvistinio kraštovaizdžio dedamųjų ir kt. įverčiais, įtvirtinant daugiadalykes ir tarpdalykes teorines nuostatas ir inovatyvias metodologines prieigas.

3.1.2. Revizuoti tradicines metodologines prieigas, kurti ar adaptuoti naują metodologinį instrumentarijų pirminių ir antrinių kalbos variantiškumo duomenų analizei.

3.1.3. Sociogeolingvistiniais metodais tirti kalbos (kalbų) variantiškumo sąsajas su kalbiniu kraštovaizdžiu ir kalbinėmis gyventojų nuostatomis.

3.1.4. Plėtoti tarmėtyros ir apskritai kalbotyros istoriografijos diskursą, kritiškai vertinant lingvistinės minties raidos aplinkybes ir ideologijas.

3.2. Antrosios priemonės *Geoinformacinių technologijų taikymas vietinių kalbos variantų tyrimams* uždaviniai:

3.2.1. Kurti kalbos išteklių apdorojimo, erdvinės analizės geoinformacinių sistemų (toliau – GIS) metodus bei įrankius ir juos pritaikyti vietinių kalbos variantų stebėsenai bei analizei:

3.2.1.1. Modernizuoti ir realizuoti kalbos variantiškumo ir kaitos stebėsenos proceso organizavimą ir duomenų apdorojimą.

3.2.1.2. Remiantis geoerdvine kalbinių duomenų analize, atlikti bandomąjį variantiškumo vertinimą kalbos variantų gyvybingumo prognostikos tikslais.

3.2.2. Sukūrus atviro formato geoerdvinius duomenų rinkinius (pvz., skaitmeninius žemėlapius, kalbinių duomenų suvestines), skelbti vietinių kalbos variantų stebėsenos bei duomenų analizės rezultatus GIS priemonėmis.

3.3. Trečiosios priemonės *Regioninių kalbos variantų inventorizacija ir deskripcija įvairiais analizės ir deskripcijos aspektais* uždaviniai:

3.3.1. Plėtoti tiek kiekybinės, tiek ir kokybinės tarmėtyros naratyvus, analizuojant vietinės kalbos (kalbų) variantus per realiojo, stebimojo ir atminties laiko perspektyvą ir rengiant holistines šių variantų deskripcijas, apimančias fonologijos, morfologijos ir kt. charakteristikas.

3.3.2. Plėtoti kalbinio sąmoningumo naratyvus, įtraukiant tiek kalbinių nuostatų, tiek ir kalbinio pasaulėvaizdžio rekonstrukcijų charakteristikas.

3.3.3. Plėtoti vietinių variantų ir kalbų kontaktų analizę, įtraukiant sociolingvistinių kintamųjų sistemą ir bendrinės kalbos veiksnį.

3.3.4. Plėtoti variantiškumo paveldo naratyvą, apimančią tiek pirminių duomenų kaupimą, tiek paveldo analitikos diskursą.

3.3.5. Plėtoti lietuvių tarmėtyros (ir kalbotyros) istoriografijos diskursą.

4. Metodologinis tyrimų pagrindimas

I priemonė *Sociogeolingvistinio diskurso Lietuvoje plėtotė*.

Esminė šiuolaikinio lietuvių tarmėtyrinio diskurso prielaida yra nuostata, kad tarmėtyra nėra nei teorija, nei metodologija *per se*.

Ji yra atvira ideologiniams, teoriniams ir metodologiniams posūkiams, kurie suponuoja tam tikrus (regioninio) kalbos variantiškumo pažinimo modelius. Pastarieji tradicinį tarmėtyrinį objektą – (regioninį) kalbos variantiškumą – atskleidžia iš kelių perspektyvų ir jį nagrinėja ne tik kaip kalbinį, bet ir kaip kultūrinį, socialinį, ekonominį ir *etc.* reiškinių, kurio stebėseną ir tyrimą užtikrina tiek lingvistinio, tiek ir nelingvistinio diskurso, apimančio (kalbos ir) visuomenės santykių, visuomenės tapatybinę ir kitokią problematiką, plėtrą.

Vykdamas 3.1.1 priemonės uždavinį, angažuojamasi atvirosios tarmėtyros diskursui. Tai užtikrinama tiek teoriniu, tiek metodologiniu lygmenimis. Laikantis kalbos kaitos ideologijos, toliau plėtojamas ir tobulinamas daugianario regioninio variantiškumo modelis, tiek reprezentatyvius, tiek nereprezentatyvius regioninius variantus vertinantis kaip vienodai reikšmingus, nes jie traktuojami ne tik kaip variantų kalbinių santykių (pvz., niveliacijos ar konvergencijos) rezultatai (geolektai, regiolektai, regioniniai standartai, etnolektai), bet ir kaip visuomenės narių, taip pat ir vietovių – plg. miesto ir kaimo, (sąlygiškai) vienakalbių ir daugiakalbių; pirminių (pvz., Akmenė) ir antrinių (pvz., Naujoji Akmenė) – santykių (taip pat ir tapatybės kaitos) išraiška.

Toks daugianario regioninio variantiškumo modelis numato tarmėtyrinio diskurso tarpdalykiškumą ir daugiadalykiškumą, nes tiek reprezentatyvius, tiek nereprezentatyvius regioninius variantus identifikuoja ne tik lingvistinės metodologijos (dialektologinė fonologija, morfologija, diskurso analizė ir kt.); čia variantų kvalifikacijoms prielaidas teikia tiek sociologijos, tiek psichologijos, tiek kognityvistikos, tiek ir demografijos, regionistikos ir kt. priegios.

3.1.2 priemonės uždavinys numato kritinę tradicinių tarmėtyrinių prieigų ir jų metodų (pvz., NORM kriterijaus, izoglosių, (pa)tarmių ribų ir kt.) analizę ir inovatyvių tarpdalykinių technikų (pvz., dialektometrijos metodų bloko, daugiadimensinės tarmėtyrinės kartografijos metodo ir kt.) taikymą. Reprezentatyvių ir nereprezentatyvių regioninių variantų imperatyvas tiesiogiai susijęs su duomenų gavimo, kaupimo ir stebėjimo technikomis ir metodologiniais sprendimais dėl tiriamosios medžiagos ir tiriamosios medžiagos šaltinių atrankos (ir pripažinimo).

Manytina, kad šiuo metu prasminga atlikti NORM'o bei YUMF'o informantų modelių reviziją ir įdiegti tokį vietovės informantų atrankos algoritmą, kuris užtikrintų ne paskirų (tik tam tikrų parametru) grupių, bet nuoseklų visos vietovės kalbos stebėsenos duomenis. Su reprezentatyviomis kalbinėmis vietovių charakteristikomis ir gyvybingumo projekcijomis sietinas kiekybinių instrumentų taikymas. Atliekant tradicinių metodologinių prieigų analizę, kritiškai įvertintina tiesioginio stebėjimo ir netiesioginio stebėjimo metodų skirtis ir taikymo prioritetai.

3.1.3 priemonės uždaviniu atsižvelgiama tiek į tarmėtyros šaltinius (pvz., virtualiojo kalbinio kraštovaizdžio stebėseną ir kt.) moderniajame pasaulyje, tiek į duomenų gavimo technikas. Taigi tiesioginis ir netiesioginis stebėjimas įgyja naujų verčių, todėl modeliuotinos naujos schemos visuminei vietovės ir jos gyventojų kalbinio potencialo inventorizacijai. Kritiškai vertinti tiesioginio ir netiesioginio stebėjimo metodų skirtį taip pat skatina teoriniai kalbinių nuostatų (sąmoningųjų ar pasąmoningųjų) naratyvai.

Be to, reikia atsižvelgti į beveik relevantinį XXI amžiaus visuomenės nario požymį – vienokį ar kitokį jo išsilavinimą. Ši charakteristika turi būti įvertinta revizuojant tarmėtyros duomenų kaupimo instrumentus. Naujus tarmiškumo duomenų gavimo modelius skatina ir svetimųjų užsienio kalbų vartojimas, kalbinės elgsenos savikontrolės nykimas, susijęs su visuomenės liberalėjimu ir viešumo bei privatumo priešpriešos niveliacija.

Viena iš tarmėtyrinio diskurso dominančių XXI amžiaus trečiajame dešimtmetyje turi būti ir antriniai duomenys, pradedant kalbinių nuostatų (tiek verbalizuotų, tiek vizualizuotų) medžiaga, baigiant vietovių sociokultūrinių tinklų rekonstrukcijomis. Antrinė tarmėtyrinė medžiaga suponuoja tiek analitinių, tiek instrumentinių (kiekybinio apdoravimo ir rezultatų koreliacijos atspindėjimo) metodų įtrauktį.

Į 3.1.4 uždavinio metodologinę bazę įtraukiamas imagologinis metodas, toliau bus tęsiami tarmėtyros istoriografijos darbai. Jo pagrindumas grindžiamas autoriteto veiksmu tarmėtyroje, t. y. lietuvių tarmėtyros kryptys sietinos su paskirais mokslininkais ir jų – ne tik kaip mokslininkų ar mokytojų, bet ir apskritai kaip visuomenės intelektualų – veikla ir pasaulėžiūra. Taigi siekiant pagrįsto tarmėtyros raidos vertinimo, imagologinė perspektyva atveria įvairesnių galimybių.

Pridurtina, kad bus kuriamas ne tik į tarmėtyros raidos etapus orientuotas naratyvas, aprėpiantis ideologinius, metodologinius ir teorinius požymius (kiek apskritai šios kategorijos gali būti nuosekliai vartojamos kalbant apie XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pirmosios pusės tarmėtyros tyrimus): pirmosios priemonės 3.1.4. uždavinys numato ir kritinę kalbotyros ideologijų analizę.

II priemonė *Geoinformacinių technologijų taikymas vietinių kalbos variantų tyrimams.*

Pastaraisiais metais žinių visuomenė pereina į kokybiškai naują etapą, kurį žymi sparti pažangių informacinių technologijų plėtra, pirmiausia didžiųjų duomenų (angl. *Big data*) kaupimas ir apdorojimas bei dirbtiniu intelektu grįstų technologijų kūrimas.

Siekiant užtikrinti efektyvią vietinių kalbos variantų raidos ir kaitos procesų stebėseną ir statistiniais duomenimis grįstą tendencijų vertinimą, II priemone bus optimizuoti kalbos tyrimai, pasitelkiant GIS pagrindu funkcionuojančias geoerdvinės analizės bei vietovės intelekto (angl. *location intelligence*) technologijas.

3.2.1. uždaviniu pirmą kartą lietuvių kalbotyroje pereinama prie kalbos išteklių apdoravimo, erdvinės analizės GIS metodų bei įrankių taikymo vietinių kalbos variantų stebėsenai bei analizei. Tuo tikslu (ieškant ir papildomų finansavimo šaltinių) siekiama pirmiausia modernizuoti patį kalbos duomenų surinkimo organizavimo procesą, panaudojant GIS priemones tiriamųjų atrankai, GIS aplikacijas, pritaikytas šiuolaikiniams išmaniesiems įrankiams (mobiliesiems telefonams ir planšetėms) įvairių tikslinių gyventojų grupių apklausai atlikti, ir GIS metodais bei įrankiais atliekant daugiafaktorinę gautų duomenų analizę erdvės ir laiko dimensijose, identifikuoti karštuosius taškus, kalbiškai problemines sritis (3.2.1.1.) bei atlikti bandomąjį variantiškumo kalbos variantų gyvybingumo progностikos tikslais (3.2.1.2.).

3.2.2. uždaviniu numatoma gautų rezultatų sklaida: sukūrus atvirojo formato geoerdvinius duomenų rinkinius (pvz., skaitmeninius žemėlapius, kalbinių duomenų suvestines), GIS priemonėmis bus skelbiami vietinių kalbos variantų stebėsenos bei duomenų analizės rezultatai.

III priemonė *Regioninių kalbos variantų inventorizacija ir deskripcija įvairiais analizės ir deskripcijos aspektais*.

Nauji metodai ir metodologinės prieigos (tarp jų ir tarpdalykinės) suteikia naujų galimybių tiek kiekybinės, tiek ir kokybinės tarmėtyros naratyvų plėtotei.

Kaip nusakyta 3.3.1 uždaviniu, realiojo, stebimojo ir atminties laiko perspektyvos užtikrina holistinę (ne)tarminės kalbos variantų analizę. Trinarė laiko perspektyva tarmėtyroje užtikrina ne tik sinchroninio, bet ir diachroninio diskurso pagrįstumą tiek kuriant, tiek ir rekonstruojant fonologines, morfologines ir kt. charakteristikas; taip pat ir modeliuojant variantų raidos projekcijas. Be to, šias projekcijas gerokai patikslins antrinių tarminių duomenų analizė – pvz., vietovės sociokultūrinių tinklų rekonstrukcijos.

Į 3.3.2. uždavinio metodologinę bazę įtraukiama ir Liublino etnolingvistikos mokyklos išgryninta kalbinio pasaulio vaizdo metodologija. Kaip jau minėta (žr. I priemonės aprašymą), XXI amžiaus trečiajame dešimtmetyje antriniai tarmėtyros duomenys, aprėpiantys tiek kalbines nuostatas, tiek ir kalbinio pasaulėvaizdžio dedamąsias bei kt., sudaro galimybę kalbinio sąmoningumo naratyvus nagrinėti kaip vieną iš tarmėtyrinio diskurso dominančių.

3.3.3. uždavinys apima holistinį tiek horizontaliojo, tiek vertikaliojo kalbos kontinuumo analitinį diskursą, kurį užtikrina nuoseklus sociolingvistinių kintamųjų sistemos ir bendrinės kalbos veiksnio įtraukimas į vietinių variantų ir kalbų kontaktų analizę. Vietinių variantų ir bendrinės kalbos, vietinių variantų ir kitų kalbų santykių stebėseną ir kritinę analizę ne tik natūraliai papildys lietuvių tarmėtyros diskursą, bet ir įtvirtins naujausius teorinius konceptus.

3.3.4. uždaviniu toliau užsibrėžta plėtoti variantiškumo paveldo naratyvą, apimančią tiek pirminių duomenų kaupimą, tiek paveldo analitikos diskursą. Tarminio naratyvo tyrimai pirmiausia grindžiami sakytinės (žodinės) istorijos metodologija, taip pat siejami su mažąja tautosaka. Tarminis tekstas traktuojamas kaip atminties ir tapatumo tyrimo pagrindas, o į tarminį šaltinį (žodyną ir tekstą) žiūrima kaip į kultūros tekstą. Taigi šiuo uždaviniu pradėdama tvirtinti turinio tarmėtyros paradigma.

3.3.5 uždavinys numato lietuvių tarmėtyros (ir kalbotyros) istoriografijos diskurso plėtotę per regionų variantiškumo prizmę.

5. Tyrimų etapai ir jų charakteristikos:

Tiek formaliai, tiek konceptualiai paskiros priemonių veiklos yra susijusios tarpusavyje, todėl nusistatyti tyrimų etapai yra persidengiantys chronologiniu požiūriu ir ne visais atvejais vykdomi tų pačių tyrėjų. Pirmojoje ir trečiojoje priemonėse numatyti tyrimai ir darbai yra glaudžiai susiję su antrąja priemone *Geoinformacinių technologijų taikymas vietinių kalbos variantų tyrimams* ir jos vykdymo darbais.

5.1. Teorinės ir metodologinės platformos pasirengimo etapas (teorinių nuostatų (per)formavimas, darbo įrankių sukūrimas ar pritaikymas, tyrimo prieigų numatymas, metodikos kūrimas ar pritaikymas, sociogeolingvistinių charakteristikų hierarchizavimas, specialistų mokymas naudotis GIS priemonėmis ir kt.).

Šio etapo metu numatyta vykdyti:

3.1.1. priemonę, kuri numato, pavyzdžiui, toliau tobulinti daugianario regioninio variantiškumo modelį tiriant tiek reprezentatyvius, tiek nereprezentatyvius regioninius variantus, numatant tarmėtyrinio diskurso tarpdalykiškumą ir daugiadalykiškumą;

3.1.2. priemonę, pagal kurią bus atlikta kritinė tradicinių tarmėtyrinių prieigų ir jų metodų (pvz., NORM kriterijaus, izoglosių, (pa)tarmių ribų ir kt.) analizė ir pasirinktos taikyti inovatyvios tarpdalykinės technikos (pvz., dialektometrijos metodų bloko, daugiadimensės tarmėtyrinės kartografijos metodo ir kt.). Pavyzdžiui, rengiamasi atlikti NORM'o bei YUMF'o informantų modelių reviziją ir įdiegti tokį vietovės informantų atrankos algoritmą, kuris užtikrintų ne paskirų (tik tam tikrų parametrų) grupių, bet nuoseklų visos vietovės kalbos stebėsenos duomenis;

3.1.4. priemonę (bus plėtojamas tarmėtyros ir apskritai kalbotyros istoriografijos diskursas, kritiškai vertinant lingvistinės minties raidos aplinkybes ir ideologijas);

3.2.1. priemonę, modernizuojant patį kalbos duomenų surinkimo organizavimo procesą ir panaudojant GIS priemones tiriamųjų atrankai bei GIS aplikacijas, pritaikytas šiuolaikiniams išmaniesiems įrankiams (mobiliesiems telefonams ir planšetėms) įvairių tikslinių gyventojų grupių apklausai atlikti.

5.2. Tiesioginės ir netiesioginės stebėsenos vykdymo etapas (medžiagos rinkimas lauko sąlygomis, duomenų registravimas, pirminių duomenų pateikimas, „baltųjų“ zonų žemėlapyje nustatymas, trūkstamos medžiagos pildymas, antrinių duomenų rinkimas ir kt.) apima:

3.2.1. priemonę, įtraukiančią ne tik parengiamojo etapo darbus, bet ir kalbos išteklių apdoravimo, erdvinės analizės GIS metodais bei įrankiais taikymą vietinių kalbos variantų stebėsenai bei analizei: GIS metodais bei įrankiais atliekant daugiafaktorinę gautų duomenų analizę erdvės ir laiko dimensijose, identifikuojant karštus taškus, kalbiniu požiūriu problemines sritis (3.2.1.1.) bei atliekant bandomąjį variantiškumo vertinimą kalbos variantų gyvybingumo prognostikos tikslais (3.2.1.2.);

3.2.2. priemonę ir numato nuoseklų darbą kuriant atviro formato geoerdvinius duomenų rinkinius;

3.3.4. priemonę, toliau plėtojant variantiškumo paveldo naratyvą, apimančią tiek pirminių duomenų kaupimą, tiek paveldo analitikos diskursą.

5.3. Pirminių ir antrinių kalbos variantiškumo duomenų kiekybinės ir kokybinės analizės etapas, kurio metu analizė atliekama GIS metodais ir įrankiais (pavyzdžiui, bus interpoliuojami kiekybiniai duomenys, klasterizuojami duomenų tankio rezultatai, atliekama tinklinė duomenų analizė ir kt.), taip pat taikomos kokybinių metodų prieigos. Tokiu būdu kalbinė medžiaga bus įvertinta erdvės ir laiko dimensijose, identifikuoti karštieji taškai, kalbiškai probleminės, todėl tirtinos nuodugniau, sritys ir kt. Ji apims:

3.1.3. priemonę (sociogeolingvistiniais metodais bus tiriamos kalbos (kalbų) variantiškumo sąsajos su kalbiniu kraštovaizdžiu ir kalbinėmis gyventojų nuostatomis);

3.3.1. priemonę (bus plėtojami tiek kiekybinės, tiek ir kokybinės tarmėtyros naratyvai, analizuojant vietinės kalbos (kalbų) variantus per realiojo, stebimojo ir atminties laiko perspektyvą ir rengiant holistines šių variantų deskripcijas, apimančias fonologijos, morfologijos ir kt. charakteristikas);

3.3.2. priemonę (bus plėtojami kalbinio sąmoningumo naratyvai, įtraukiant tiek kalbinių nuostatų, tiek ir kalbinio pasaulėvaizdžio rekonstrukcijų charakteristikas);

3.3.3. priemonę (bus plėtojamas tiek horizontaliojo, tiek vertikaliojo kalbos kontinuumo analitinis diskursas, vietinių variantų ir kalbų kontaktų analizė, įtraukiant sociolingvistinių kintamųjų sistemą ir bendrinės kalbos veiksnį);

3.3.4. priemonę, toliau plėtojant variantiškumo paveldo naratyvą, apimančią tiek pirminių duomenų kaupimą, tiek paveldo analitikos diskursą.

5.4. Baigiamasis etapas (išvados, prognozės, rekomendacijos), apimantis:

3.1.4. ir 3.3.5. priemonės (bus plėtojamas tarmėtyros ir apskritai kalbotyros istoriografijos diskursas, kritiškai vertinant lingvistinės minties raidos aplinkybes ir ideologijas);

3.2.1.2. priemonę (įvertinant ir apibendrinant bandomąjį variantiškumo vertinimą, atliktą kalbos variantų gyvybingumo prognostikos tikslais);

3.3.1. priemonę (bus plėtojami tiek kiekybinės, tiek ir kokybinės tarmėtyros naratyvai, analizuojant vietinės kalbos (kalbų) variantus per realiojo, stebimojo ir atminties laiko perspektyvą ir rengiant holistines šių variantų deskripcijas, apimančias fonologijos, morfologijos ir kt. charakteristikas);

3.3.2. priemonę (bus plėtojami kalbinio sąmoningumo naratyvai, įtraukiant tiek kalbinių nuostatų, tiek ir kalbinio pasaulėvaizdžio rekonstrukcijų charakteristikas);

3.3.3. priemonę (bus plėtojamas tiek horizontaliojo, tiek vertikaliojo kalbos kontinuumo analitinis diskursas, vietinių variantų ir kalbų kontaktų analizė, įtraukiant sociolingvistinių kintamųjų sistemą ir bendrinės kalbos veiksnį);

3.3.4. priemonę, toliau plėtojant variantiškumo paveldo naratyvą, apimančią tiek pirminių duomenų kaupimą, tiek paveldo analitikos diskursą.

5.5. Sklaida atvirosiomis priegomis apima

3.2.2. priemonę, pagal kurią, sukūrus atviro formato geoerdvinius duomenų rinkinius (pvz., skaitmeninius žemėlapius, kalbinių duomenų suvestines), bus skelbiami vietinių kalbos variantų stebėsenos bei duomenų analizės rezultatai GIS priemonėmis.

6. Detalus įgyvendinimo planas, kuriame numatomas skirtų lėšų preliminarus paskirstymas uždaviniams vykdyti

	2022 m.	2023 m.	2024 m.	2025 m.	2026 m.
I priemonės <i>Sociogeolingvistinio diskurso Lietuvoje plėtotė</i> uždaviniai ir tyrimo etapai					
3.1.1.					
	5.1.	5.1.			
3.1.2.	5.1.	5.1.	5.1.		
3.1.3.	5.3.	5.3.	5.3.	5.3.	5.3. 5.3., 5.4.
3.1.4.	5.1.	5.1.	5.3.	5.4.	5.4.
II priemonės <i>Geoinformacinių technologijų taikymas vietinių kalbos variantų tyrimams</i> uždaviniai ir tyrimo etapai					
3.2.1.1.	5.1.	5.1., 5.2.	5.1., 5.2.		
3.2.1.2.		5.1., 5.2.	5.1., 5.2.	5.1., 5.2., 5.4.	5.1., 5.2., 5.4.
3.2.2.			5.2., 5.5.	5.2., 5.5.	5.2., 5.5.
III priemonės <i>Regioninių kalbos variantų inventorizacija ir deskripcija</i> uždaviniai ir tyrimo etapai					
3.3.1.	5.3., 5.2	5.3., 5.2	5.3., 5.4. 5.2	5.3., 5.4. 5.2	5.3., 5.4.
3.3.2.	5.3., 5.2	5.3., 5.2	5.3. 5.4. 5.2	5.3. 5.4. 5.2	5.3., 5.4.
3.3.3.	5.3.	5.3.	5.3.	5.3.	5.3., 5.4
3.3.4.	5.1., 5.2.	5.2.	5.2., 5.3.	5.2., 5.3., 5.4.	5.2., 5.3., 5.4.
3.3.5.	5.1., 5.3., 5.4.	5.1.	5.4.	5.4.	5.4.

Programos uždaviniai ir preliminaros lėšos 2022–2026 m. (1 464,80 tūkst. Eur)

Programos uždaviniai	Etatai	Preliminaros lėšos
I priemonės <i>Sociogeolingvistinio diskurso Lietuvoje plėtotė</i> uždaviniai (3.1.1–3.1.4.)	Vyriausieji mokslo darbuotojai: 1,0 et. Vyresnieji mokslo darbuotojai: 2,0 et. Mokslo darbuotojai: 2,45 et. Jaunesnieji mokslo darbuotojai: 1,75 et. Kiti darbuotojai – 0	665,4 tūkst. Eur
II priemonės <i>Geoinformacinių technologijų taikymas vietinių kalbos variantų tyrimams</i> uždaviniai (3.2.1–3.2.2.)	Vyriausieji mokslo darbuotojai: 0 Vyresnieji mokslo darbuotojai: 0 Mokslo darbuotojai: 0,5 et. Jaunesnieji mokslo darbuotojai: 0,75 et.	104,8 tūkst. Eur
III priemonės <i>Regioninių kalbos variantų inventorizacija ir deskripcija</i> įvairiais	Vyriausieji mokslo darbuotojai: 2,5 et. Vyresnieji mokslo darbuotojai: 2,5 et. Mokslo darbuotojai: 1,05 et. Jaunesnieji mokslo darbuotojai: 1 et.	694,6 tūkst. Eur

analizės ir deskripcijos aspektais uždaviniai (3.3.1–3.3.4.)		
--	--	--

7. Numatomi rezultatai

7.1. Sociogeolingvistinio diskurso Lietuvoje plėtotė (3.1. uždaviniai).

Toliau plėtojant daugianarį sociogeolingvistinį regioninių kalbos variantų tyrimų modelį pagal 3.1.1. uždavinį:

- bus išplėtotas sociogeolingvistikinis regioninių kalbos variantų tyrimų modelis ir jo multimodalumas, įtvirtinant inovatyvias metodologines prieigas;
- ištirtas ir nustatytas tarminis žemaičių variantiškumas remiantis inovatyviomis tarpdalykinėmis technikomis – dialektometrijos metodais, įvertinus jau taikytus kiekybinius metodus, įrankius ankstesniuose tyrimuose ir pritaikius naujus;
- bus parengta socialinių medijų kalbos variantiškumo tyrimo metodologija;
- bus sukurtas geoerdvinis sociokultūrinių tinklų tyrimo modelis;
- bus sukurtas geoerdvinis lingvistinio kraštovaizdžio dedamųjų tyrimo modelis;
- bus sukurtas sistemingas vakarinio rytų aukštaičių geolekto pietinės dalies įvietinimo aprašas;
- bus sukurtas naujas metodologinis instrumentarijus Lietuvos regioninių kalbos variantų morfologinei analizei ir išbandytas praktiškai pietų aukštaičių pirminiams ir antriniam morfologiniams požymiams tirti.

Pagal 3.1.2. uždavinį revizuojant tradicines metodologines prieigas:

- bus revizuotas tradicinės dialektologijos instrumentarijus metodologiniu požūriu;
- bus revizuoti 5 ir parengti papildomi (pagal poreikį) įrankiai pirminiams ir antriniam kalbos duomenims rinkti;
- bus parengtas tarptautinės fonetinės transkripcijos (TFA) simbolių, tiksliai atitinkančių kiekvieną lietuvių tradicinės (pa)tarmės sistemą, rinkinys;
- bus patikrintos teorinės TFA ženklų tinkamumo prielaidos transkribuojant XX a. tradicinių lietuvių tarmių ir XXI a. naujųjų lietuvių kalbos variantų pavyzdžius;
- bus aprašyti kiekybiniai moderniosios dialektologijos metodai ir jų pritaikymas lietuvių tarmėtyroje;
- bus sukurtas kontrolinis klausimynas metodologiniam Lietuvos regioninių kalbos variantų morfologinės analizės instrumentarijui;
- bus išbandytas morfologinės analizės instrumentarijus pietų aukštaičių pirminiams ir antriniam morfologiniams požymiams tirti;
- bus parengta vietovės įvietinimo aprašo metodika remiantis kalbinio kraštovaizdžio duomenimis ir jų ryšiu su tradiciniais kalbos (kalbų) variantais.

3.1.3. uždaviniui:

- bus surinkti ir GIS priemonėmis apdoroti perceptyviojo tyrimo duomenys bei sukurtas kalbos variantiškumo atlasas, iliustruojantis sociogeolingvistiniais metodais ištirtas kalbos (kalbų) variantiškumo sąsajas su kalbiniu kraštovaizdžiu ir kalbinėmis gyventojų nuostatomis;
- bus ištirta, analizuojant socialinių medijų kalbą, kalbos variantų socialinėse medijose įvairovė ir veiksniai;
- bus tiriami lietuvių sakytinės žiniasklaidos kalbos variantai diachroniniu ir sinchroniniu aspektais Radijo ir TV kalbos tekstyno duomenų analizės pagrindu;
- bus ištirta, kaip negimtakalbiai (vilniečiai) vertina savo ir kitų (vilniečių) lietuvių kalbą analizuojant sukauptas pasąmonines nuostatas kalbėtojo vertinimo eksperimentais (subjektyvios reakcijos testais).

Pagal 3.1.4. uždavinį:

- bus toliau tęsiama lietuvių tarmėtyros paradigminių lūžių analizė plėtojant tarmėtyros (ir apskritai kalbotyros) diskursą;

- bus nustatytos skirtingų pakraipų ontologijos, epistemologijos ir metodologijos tiriant istorinę Lietuvos kalbotyros, dialektologijos (geolingvistikos) ir sociolingvistikos raidą.

7.2. Geoinformacinių technologijų taikymas vietinių kalbos variantų tyrimams (3.2 uždaviniai).

Pagal 3.2.1.1. uždavinį:

- bus sukurtos ne mažiau kaip 2 darbo moderniais įrankiais kalbos duomenų surinkimo, apdorojimo ir publikavimo procesų metodologinės instrukcijos modernizuojant ir realizuojant kalbos variantiškumo ir kaitos stebėsenos proceso organizavimą ir duomenų apdorojimą.

Pagal 3.2.1.2. uždavinį:

- bus atliktas bandomasis variantiškumo vertinimas tradicinės rytų aukštaičių panevėžiškių ir žemaičių patarmių plotuose remiantis geoerdvine kalbinių duomenų analize kalbos variantų gyvybingumo prognostikos tikslais.

Pagal 3.2.2. uždavinį numatyta, sukūrus atviro formato geoerdvinius duomenų rinkinius (pvz., skaitmeninius žemėlapius, kalbinių duomenų suvestines), skelbti vietinių kalbos variantų stebėsenos bei duomenų analizės rezultatus GIS priemonėmis LKI Geolingvistikos portale. Todėl šiuo tikslu bus sukurta ne mažiau kaip 100 atvirojo formato geoerdvinių duomenų rinkinių, iš jų:

- ne mažiau kaip 50 elementų sluoksnių (ne mažiau kaip 20 vektorinių ir ne mažiau kaip 30 rastrinių),
- ne mažiau kaip 35 skaitmeninių žemėlapių,
- ne mažiau kaip 10 kalbinių duomenų suvestinių,
- ne mažiau kaip 5 aplikacijos.

7.3. Regioninių kalbos variantų inventorizacija ir deskripcija įvairiais analizės ir deskripcijos aspektais (3.3 uždaviniai).

Įgyvendinant 3.3.1. uždavinį:

- bus parengtas išsamus vakarų aukštaičių kauniškių šiaurvakarinės dalies XXI a. vietinio kalbinio varianto aprašas fonologijos lygmeniu, daugiausia dėmesio koncentruojant į arealo prozodijos (priegaidžių) sistemą. Atlikus šiaurvakarinių šnektų tyrimą, bus pateiktas holistinis vakarų aukštaičių kauniškių priegaidžių sistemos vaizdas ir patikslinti pirminiai prozodiniai arealai;
- bus ištirti ir aprašyti kai kurių aukštaičių prozodijos variantiškumo reiškiniai;
- bus ištirtos pietų aukštaičių prielinksninės konstrukcijos ir jų sinonimai, atsižvelgiant į trinarę laiko perspektyvą, ir, prognozuojant šių kalbinių charakteristikų tolesnę raidą, pagal poreikį pritaikyta antrinių tarminių duomenų analizė;
- bus ištirti vartojami vietiniai variantai žemaičių plote remiantis sociolingvistiniais kintamaisiais ir bendrinės kalbos veiksmu, sociokultūrinių tinklų analize ir įvertintas žemaičių variantiškumas XXI a. kalbos kontinuume;
- bus nustatyta vartojamų tarminių požymių nomenklatūra, įvertinta požymių realizacija ir kaita žemaičių vietiniuose kalbiniuose dariniuose;
- bus ištirti kalbų funkcionavimo, sąveikos ir kaitos atžvilgiu Pietryčių Lietuvos paribio arealų punktai ir revizuota lietuvių kalbos padėtis;
- bus aprašytos ir ištirtos kalbinėje bendruomenėje funkcionuojančių kalbos atmainų sampratos bei prestižas taikant kompleksinius sociolingvistikos metodus.

Pagal 3.3.2. uždavinį:

- bus ištirtos ir aprašytos, taikant kompleksinius sociolingvistikos metodus, kalbinėje bendruomenėje funkcionuojančių kalbos atmainų sampratos, prestižas, įvertinta, kiek jų variantiškumas yra lemiamas kalbėtojų nuostatų;
- bus plėtojamas tiek horizontaliojo, tiek vertikaliojo kalbos kontinuumo analitinis diskursas, vietinių variantų ir kalbų kontaktų analizė, įtraukiant sociolingvistinių kintamųjų sistemą ir bendrinės kalbos veiksnį;
- bus ištirtas ir aprašytas pažemaitės vakarų aukštaičių kauniškių arealo kalbinės savimonės modelis, apimantis eilinių kalbėtojų nuostatas vartojamų kalbinių variantų

atžvilgiu, tarminio kalbėjimo prestižo, vertės ir savivertės aspektus, svarbiausius kalbinio kraštovaizdžio elementus;

- bus išplėtoti, remiantis kalbinio pasaulio vaizdo metodologija ir antriniais tarmėtyros duomenimis, pietų aukštaičių kalbinio sąmoningumo naratyvai;
- bus iširtas ir aprašytas pietų aukštaičių pasaulėvaizdis – gyvenimo, mirties ir kt. vaizdiniai.

Pagal 3.3.3. uždavinį:

- bus nustatytos vakarų aukštaičių kauniškių šiaurvakarinės dalies atskirų arealų tarpusavio sąveikos ir paribyje esančių kauniškių šnektų sąveikos su artimomis pietų žemaičių raseiniškių šnektomis tendencijos, daugiausia dėmesio koncentruojant į prozodijos (priegaidžių) sistemą, taip pat įvertintas vietinių kalbinių variantų konvergencijos procesų intensyvumas, reikšmingumas ir stabilumas tiriamajame plote;
- bus tęsiama pietų aukštaičių kalbinių variantų ir slavų kalbų kontaktų stebėseną ir kritinę analizę.

Pagal 3.3.4. uždavinį:

- taikant naująjį, TFA sistema paremtą, transkripcijos modelį, bus sukauptas pirminių duomenų rinkinys, iliustruojantis visą lietuvių kalbos plotą tiek horizontaliuoju (aukštaičiai – žemaičiai), tiek vertikaliuoju (XX a. tradicinės tarmės ir XXI a. naujieji tarminiai dariniai, naujieji vietiniai lietuvių kalbos variantai) lygmeniu;
- taikant sakinės istorijos metodologiją, bus atlikta Lenkijos lietuvių šnektų paveldo analizė ir parengtas šių šnektų žodynas (viena dalis), traktuotinas kaip daugiasluoksnis ir daugiakalbis kultūros tekstas;
- kuršininkų (kaip vietinės kalbos) pagrindu bus praplėsta ir įtvirtinta morfologijos aprašo lietuvių dialektologijoje (ir apskritai baltistikoje) tradicija.

Pagal 3.3.5. uždavinį:

- bus toliau plėtojamas lietuvių tarmėtyros (ir kalbotyros) istoriografijos diskursas per regionų variantiškumo prizmę.

8. Rezultatų sklaidos priemonės (rezultatų skelbimas, viešinimas ir populiarinimas)

8.1. Programos tematika bus paskelbta monografijų, studijų: – 1 kolektyvinis atlasas (t. y. kolektyvinė monografija, kurios pagrindas – žemėlapiai su komentarais) ir ne mažiau kaip 3 monografijos ir 8 mokslo studijos.

8.2. Programos tematika paskelbta straipsnių tarptautiniuose žurnaluose ir recenzuojamuose Lietuvos bei užsienio šalių mokslo leidiniuose – ne mažiau kaip 60.

8.3. Paskelbta šaltinių: tarminių žodynų – ne mažiau kaip 1 („*Lenkijos lietuvių šnektų žodynas*“, t. 1); tarminių tekstų rinkinių – 1.

8.4. Perskaityta pranešimų tarptautinėse mokslo konferencijose – ne mažiau kaip 40.

8.5. Perskaityta pranešimų mokslinėse konferencijose ar seminaruose – ne mažiau kaip 30.

8.6. Suorganizuota tarptautinių konferencijų – ne mažiau kaip 2.

8.7. Suorganizuota mokslinių konferencijų ar seminarų – ne mažiau kaip 2.

8.8. Mokslo sklaidos pranešimas (paskaita) visuomenei; mokslo sklaida (žodžiu arba raštu) – ne mažiau kaip 75 (per žiniasklaidos priemones kiekvienais metais numatoma papildomai pagal visuomenės poreikį ir socialinių partnerių lūkesčius).

8.9. Sklaida per atvirąsias prieigas: ne mažiau kaip 100.

9. Programai vykdyti skirtos lėšos 1 464 800,00 Eur (vienas milijonas keturi šimtai šešiasdešimt keturi tūkstančiai aštuoni šimtai eurų)

	2022 m.	2023 m.	2024 m.	2025 m.	2026 m.	Iš viso Eur
Programos vykdymui skirtos lėšos	293 000	293 000	293 000	293 000	292 800	1 464 800

10. Programos vadovas skelbiamas instituto interneto svetainėje www.lki.lt.